

Mode och medborgarskap

Hur scouterna och Svenska herrmoderådet samarbetade för att styra ungdomar genom stil under 1950- och 1960-talen

EMMA SEVERINSSON

Lunds universitet

BJÖRN LUNDBERG

Lunds universitet

I slutet av 1950-talet inledde Sveriges Scoutförbund utbildningssatsningen Stilskolan vid några av landets industri- och lärlingsskolor. Utbildningen utmynnade i ett samarbete med Svenska herrmoderådet, där organisationerna såg en möjlighet att utbilda ungdomar i frågor som rörde uppträdande och värderingar. I den här artikeln undersöker vi mer specifikt hur Stilskolan sökte väcka intresse bland ungdomar – särskilt unga män – för klädsel och mode som ett led i att forma ansvarstagande, skötsamma medborgare.

Hösten 1957 inleddes en ny typ av kursverksamhet i Sverige. Vid Bergslagens skolor i Borlänge och ASEA:s elevhem i Västerås skulle ungdomar inom industrins lärlingsskolor undervisas i betydelsen av att vårda sin kropp och klä sig respektabelt.¹ I motsats till andra delar av yrkesskolan syftade kurserna inte till att förmedla specifika färdigheter utan till att motverka de ungdomsproblem som så flitigt diskuterades i samtidens offentlighet. Namnet var Stilskolan, och målsättningen var att lära unga

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

1. Brev från Raoul Neveling till Kapten Carl-Gustaf Mogren 17/1 1958, Korrespondens: 1958–59, Stilskolan 1954–1960, PIV h:1, Sveriges Scoutförbunds arkiv, Riksarkivet (RA).

Emma Severinsson (f. 1984) är fil. dr i historia och lektor i modevetenskap vid Lunds universitet. Hon disputerade 2018 på avhandlingen *Moderna kvinnor: Modernitet, femininitet och svenskhet i svensk veckopress 1920–1933*. Hennes nuvarande projekt har titeln "Mode i folkhemmet 1930–1990".

E-post: emma.severinsson@kultur.lu.se

Björn Lundberg (f. 1982) är fil. dr i historia och forskare vid Lunds universitet. Han disputerade 2018 på avhandlingen *Naturliga medborgare: Friluftsliv och medborgarfostran i scoutrörelsen och Unga Örnar 1925–1960* och forskar för tillfället om barns och ungdomars engagemang i internationella frågor under efterkrigstiden.

E-post: bjorn.lundberg@hist.lu.se

människor samhällsansvar genom att utgå från kroppen och specifika beteenden knutna till klädsel och kroppsvård.²

Bakom satsningen stod Sveriges Scoutförbund, landets största scoutorganisation med åtskilliga decenniers erfarenhet av ungdomsarbete.³ Efter en trevande inledning kom Stilskolans verksamhet igång på allvar i början av 1960-talet.⁴ Under tiden inleddes ett samarbete med Svenska Herrmoderådet, som också framhävde kläder och stil som redskap för att reformera ungdomen i skötsam riktning.

Forskning om efterkrigstidens ungdomskultur har i första hand inresserat sig för dess rebelliska sidor och de därmed förbundna ungdomsproblem som identifierades på politisk nivå. I den här artikeln tar vi oss an efterkrigstidens ungdomsproblem och klädkultur från en annan utgångspunkt, genom att studera de försök som gjordes att styra ungdomar genom kroppen och klädseln i syfte att förmedla specifika normer knutna till medborgarskap. Utgångspunkten är att kläder har en moralisk dimension och signalerar status, samt fungerar som en arena där motsättningar i samhället kommer till uttryck och förhandlas.⁵ Trots det har mode i både forskning och allmän debatt ofta nedvärderats och setts som perifert, vilket kan förklara avsaknaden av studier om hur kläder har använts för att reglera ungdomars beteenden under efterkrigstiden. I den här artikeln kommer vi att undersöka Sveriges Scoutförbunds och Svenska Herrmoderådets bidrag till utbildningen Stilskolan med tonvikt på vilka upplevda problem kläder och mode skulle bidra till att lösa. Varför kom utbildningen att kretsa kring stil och vilka innebörder lades i detta begrepp? Vilka strategier utformades för att åstadkomma en sådan kroppslig och beteendemässig fostran?

2. Bosse Tolander (red.), *Ungdom i rörelse: En bok utgiven till Svenska Scoutförbundets 50-årsjubileum* (Stockholm 1962).

3. Scoutrörelsen i Sverige var under hela 1900-talet organiserad i flera förbund med delvis olika inriktning. Dessutom bedrevs verksamheten fram till 1960-talet i könsåtskilda förbund. Vid sidan av Sveriges Scoutförbund och Sveriges Flickors Scoutförbund (från 1960 sammanslagna i Svenska Scoutförbundet) fanns KFUM och KFUK:s scoutförbund. Även IOGT-NTO, Frälsningsarmén och Missionsförbundet (SMU) hade särskilda scoutförbund. Se vidare Göran Sidebäck, *Kampen om barnets själ: Barn- och ungdomsorganisationer för fostran och normbildning 1850–1980* (Stockholm 1992); Bodil Formark, *Den välsituerade flickan: Om den svenska flickscoutrörelsens historia 1910–1940* (Lund 2010); Björn Lundberg, *Naturliga medborgare: Friluftsliv och medborgarfostran i scoutrörelsen och Unga örnar 1925–1960* (Lund 2018).

4. Tolander (1962) s. 96.

5. Elizabeth Wilson, *Adorned in Dreams: Fashion and Modernity* (London 2003) s. 9.

Syftet är att nå fördjupad kunskap om hur mode och stil användes som strategier för att skapa önskvärda medborgare som ett led i ett större upplysnings- och rådgivningsarbete. Studien uppmärksammar därtill ett område som till stor del förbisetts i folkbildnings- och utbildningshistorisk forskning, nämligen företagslokaliserad yrkesutbildning i föreningsregi.⁶

Mode och ungdomsproblem

Stilskolan etablerades samtidigt som diskussionen om samhällets ungdomsproblem kom att inriktas på just kläder och konsumtion. Under hela 1900-talets första hälft hade ungdomars beteenden och livsstil identifierats som problem av social och moralisk art, från sekelskiftets "ligapojkar" till beredskapsårens swingpjättar och dansbanelände.⁷ Under efterkrigstiden identifierades nya problem, knutna till ökad frihet och att många unga hade mer pengar att spendera. Under de så kallade rekordåren gick industrin på högvarv och en ansenlig del av landets ungdomar gick fortfarande direkt från grundskola till arbete i industrin. Upplevelsen av att ungdomen stod inför en brytpunkt förstärktes av att de stora barnkullar som fötts under 1940-talets andra hälft nu nådde tonåren.⁸

Ungdomskulturen under 1950-talet var dessutom mer synlig än tidigare och spreds till fler geografiska områden. Vad som utmärkte debatten vid denna tid var dels framväxten av en rebellisk ungdomskultur av amerikanskt snitt, dels att ungdomar började ses som en egen konsumentgrupp.⁹ Dessutom etablerades ett speciellt tonårsmode som marknadsfördes för att motsvara ungdomarnas krav på en egen stil för att slippa se ut som barn eller små vuxna. I kvällstidningen *Expressen* beskrevs en del av de nya kläderna som "rena experimenten" och tidningen uttryckte en oro för att den ekonomiska utvecklingen bidrog till

6. En översikt över svensk yrkesutbildning under efterkrigstiden ges i Peter Håkansson & Anders Nilsson (red.), *Yrkesutbildningens formering i Sverige 1940–1975* (Lund 2013).

7. Jonas Frykman, *Dansbaneländet: Ungdomen, populärkulturen och opinionen* (Stockholm 1988) s. 100–101; Johan Wennhall, *Från djäkne till swingpjatt: Om de moderna ungdomskulturer- nas historia* (Uppsala 1994) s. 133–144.

8. Pojkscoutörelsen, som även rekryterade yngre barn som medlemmar, hade några år tidigare diskuterat vikten av att lyckas samla "pojkloden" och kanalisera dess kraft i en riktning till gagn för samhället. Se Lundberg (2018) s. 229.

9. Eric J. Hobsbawm, *Ytterligheternas tidsålder: Det korta 1900-talet: 1914–1991* (Stockholm 1997) s. 369–375. Se också Martin Ericsson & Andrés Brink Pinto, *Den bråkiga staden: Ungdomsupplopp och ungdomspolitik i efterkrigstidens Stockholm* (Stockholm 2019) s. 31.

en måttlös livsstil där "våra svenska tonåringar lever som direktörer. En tonåring köper kläder och roar sig för 500 kronor i månaden".¹⁰

Det nya modet välkomnades av många i den yngre generationen men väckte oro bland äldre. Klädseln ansågs påverka ungdomarnas uppförande negativt och i förlängningen begränsa deras möjligheter i livet. En ung man eller kvinna som inte förstod vikten av att anpassa sig efter klädkoder, sociala regler och ekonomiska förutsättningar ansågs löpa en risk att misslyckas på arbetsmarknaden och i livet i stort. Därtill aktualiserade den så kallade slit-och-släng-debatten 1960–1961 den växande konflikten mellan traditionella måttfullhetsideal och konsumtionskulturens ideal av självförverkligande.¹¹ Det var i detta sammanhang Stilskolan etablerades i syfte att uppfostra och vägleda ungdomar genom rationell konsumtion.

1950-talets ungdomsrevolt har ibland setts som startskottet för en modern ungdomskultur som sökte autonomi från vuxenvärlden, men denna bild har nyanserats av forskare som i stället velat se framväxten av en sådan ungdomskultur i ett längre perspektiv, från tidigt 1900-tal via mellankrigstidens jazzgossar och 1940-talets swingpjattar.¹² Likväl har forskningen huvudsakligen tagit fasta på de rebelliska strömningarna, med följden att dominerande normer och ideal främst belysts indirekt, i samband med att de utmanades. I analogi med detta har forskning om efterkrigstidens svenska ungdomspolitik tagit fasta på de farhågor och hot som efterkrigstidens ungdomar väckte, inte minst i förhållande till ungdomsbrottslighet, upplopp och försöken att från myndigheters håll reglera ungdomars fritid.¹³ Genom statliga utredningar och vetenskapliga rapporter skapades ny sociologisk och socialpsykologisk kunskap om ungdomen som samhällsproblem. Utmärkande för dessa decenniers ungdomspolitik var att sociala och beteendevetenskapliga problem-

10. Astrid Nilsson, "De lever som direktörer", *Expressen* 18/11 1967.

11. Orsi Husz, "The Morality of Quality: Assimilating Material Mass Culture in Twentieth-Century Sweden", *Journal of Modern European History* 10: 2 (2012) s. 152–181.

12. Erling Bjurström, *Högt & lågt: Smak och stil i ungdomskulturen* (Umeå 1997); Jon Savage, *Teenage: The Creation of Youth Culture 1875–1945* (London 2008); Wennhall (1994) s. 133–144; Berit Wigerfelt, *Ungdom i nya kläder: Dansbanefröjder och längtan efter det moderna i 1940-talets Sverige* (Stockholm 1996).

13. Hans-Erik Olsson, *Staten och ungdomens fritid: Kontroll eller autonomi?* (Lund 1992); Martin Ericsson, Andrés Brink Pinto & Stefan Nyzell, "Scandia introducerar: Contentious Politics Studies: Forskningsfältet social och politisk konfrontation på frammarsch i Skandinavien", *Scandia* 81:1 (2015) s. 93–110.

BILD 1. Stilskolan använde flera medietekniker, bland annat flanellograf, för att illustrera god och dålig stil. Här ett exempel på det senare, i form av en man med händerna i byxfickorna och cigarett i mungipan. Svenska Scoutförbundets arkiv, Riksarkivet.

formuleringar ersatte moralisk kategorisering av ungdomsproblemen.¹⁴

Men det var inte bara politiker och tjänstemän som intresserade sig för ungdomar och deras fostran. Även företag och föreningsliv engagerade sig i arbetet med att försöka motverka de influenser som ansågs hota ungdomens skötsamhet och välmående. Som representanter för förenings- och näringsliv utgör Svenska Scoutförbundet och Svenska Herr-

14. Roddy Nilsson, "Kravaller i folkhemmet: Ligister, mods och kollektivt våld under efterkrigstiden", i Eva Österberg & Marie Lindstedt Cronberg (red.), *Våld: Representation och verklighet* (Lund 2006); Björn Lundberg, "Nyårskravallerna i Malmö 1946–47: Sveriges första ungdomsupplopp?", i Andres Brink Pinto & Martin Ericsson (red), *Politik underifrån: Kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal* (Lund 2016) s. 117–134; Gunnar Richardson, *Hitler-jugend i svensk skol- och ungdomspolitik: Beredskapspedagogik och demokratifostran i Sverige under andra världskriget* (Uppsala 2003) s. 211–214.

moderådet två aktörer som kan ge viktig kunskap om hur försöken att reglera efterkrigstidens ungdomskultur kunde ta sig uttryck, eftersom den verksamhet organisationerna bedrev skedde praktisknära snarare än på policynivå.¹⁵

De individer och organisationer som sökte reformera ungdomen ställdes därtill inför nya utmaningar under efterkrigstiden. I sin studie av ungdomskultur och -politik i efterkrigstidens München har Martin Kalb påpekat att andra världskrigets slut och nazistregimens sammanbrott fick till följd att ungdomars beteenden inte kunde kontrolleras på samma sätt som tidigare. Även om länder som Sverige inte hade genomgått en motsvarande förvandling från totalitär stat till liberal demokrati innebar efterkrigstidens ungdomskultur och frihetsideal nya utmaningar i arbetet med ungdomsproblemen.¹⁶ Den ökade frihet och stärkta autonomi som de unga upplevde hängde samman med att vuxen världens möjlighet att styra ungdomen genom traditionell disciplinering minskade. Följaktligen kan Stilskolans målsättning att påverka ungdomars attityder till kropp, kläder och konsumtion ses som ett uttryck för ett försök att förmedla önskvärda attityder och handlingsmönster på delvis nya sätt.

Styrning genom kläder och konsumtion

Den modeteoretiska pionjären Elizabeth Wilson menar att kläder alltid spelar en symbolisk, kommunikativ och estetisk roll och att de därför alltid är "outsägligt meningsfulla" i betydelsen att klädsel fyller en rad olika psykologiska, sociala och estetiska funktioner.¹⁷ I den här undersökningen vill vi visa på möjligheterna att studera mode inte bara som ett uttryck för individuellt självförverkligande eller anammade av gruppidentitet, utan också som ett redskap för organisationer att reglera ungdomars beteenden. Vi hämtar här teoretisk inspiration från studier i den så kallade *governmentality*-traditionen, där vi med den svenska översättningen "styrning" avser tekniker implementerade på olika nivåer i samhället i syfte att förmå medborgare att reglera sig själva och sina

15. I ett vidare perspektiv har scoutrörelsens program för medborgarfostran i föreningslivet undersökts av Lundberg (2018) samt i ett flickscoutperspektiv mer specifikt av Formark (2010).

16. Martin Kalb, *Coming of Age: Constructing and Controlling Youth in Munich, 1942–1973* (New York 2016) kapitel 4.

17. Wilson (2003) s. 3.

beteenden.¹⁸ Enligt Nikolas Rose är ett utmärkande drag för liberala demokratier att medborgarna förväntas reglera sig själva, genom att göra aktiva val där de framstår som aktiva medskapare i sina egna liv. Medborgarna kontrolleras enligt detta synsätt inte bara genom disciplinära åtgärder utan deras tankar, känslor, begär och handlingar formas genom relationer till andra. Det är i skärningspunkten mellan individens strävanden och samhällets målsättningar som denna form av styrning verkar. Den äger rum på arbetsplatser, skolor och i hemmet och verkar genom individens handlingsmönster – där konsumtion intar en viktig plats.¹⁹ Sådan styrning implementeras enligt Michel Foucault med hjälp av tekniker som ”möjliggör för individer att på egen hand eller med hjälp av andra utföra en viss uppsättning operationer på den egna kroppen och själen, tankarna, beteendet eller sättet att vara, för att omvandla sig själva”.²⁰ Det rör sig därmed om en form av styrning genom frihet, som verkar i riktning mot att individen förmås reglera sig själv.

Försöken att lära ungdomar självbehärskning och uppförande kan i ett vidare historiskt perspektiv också knytas till det Norbert Elias beskrev som civilisationsprocessen och framväxten av en uppsättning beteendemässiga förändringar som bildade utgångspunkt för föreställningarna om civiliserat uppträdande, och förmedlingen av dessa.²¹ I något snävare bemärkelse kan bakgrunden till 1900-talets ungdomsfostran i stil sökas i 1800-talets borgerliga manlighetsideal där karaktären var viktig för att uppfattas som en god man. I ungdomen förväntades manligheten och karaktären utvecklas för att sedan prägla resten av livet. Lockelser i form av alkohol och spel gjorde att de unga männen hade svårt att följa sitt förnuft och leva upp till förväntningarna. Tidens rådgivningslitteratur uppmanade dem till behärskning.²² Önskan om att knuffa ungdomar, i

18. Se framför allt Mitchell Dean, *Governmentality: Power and rule in modern society* (Thousand Oaks 2010) samt Nikolas Rose, *Governing the Soul: The Shaping of the Private Self* (London 1999). För en begreppsdiskussion, se Jonas Larsson, "Ordalek och styrningskonst", *Historisk tidskrift* 125:3 (2005) s. 443–445. Se även Magnus Hörnqvist, *En annan Foucault: Maktens problematik* (Stockholm 2012) samt Roddy Nilsson, *Foucault: En introduktion*, (Malmö 2008) s. 128.

19. Rose (1999) s. 10–11.

20. Michel Foucault, "Technologies of the self", i Luther H. Martin, Huck Gutman & Patrick H. Hutton, *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault* (Amhearst 1988) s. 18. Vår översättning.

21. Norbert Elias, *Sedernas historia, del 1 av Norbert Elias civilisationsteori* (Stockholm 1989) s. 73–81.

22. David Tjeder, "Borglighetens sköra manlighet", i Jørgen Lorentzen & Claes Ekenstam, *Män i Norden: Manlighet och modernitet 1840–1940* (Möklinta 2006) s. 64, 68.

synnerhet unga män, i en viss riktning vad gällde uppförande, hygien och klädsel hänger på så vis samman med en länge historia av självbildning. Inom 1800-talets arbetareföreningar startades bildningscirklar som har beskrivits som ett civiliseringsprojekt med syfte att fostra arbetarna in i en borgerlig kultur.²³ Här har skötsamhetsidealet som förknippats med arbetarklassen, och som fick ett större genomslag under 1930-talet, använts för att ringa in vad den moraliska fostran strävade efter. Skötsamhetsidealet handlade i grunden om att ha kontroll och överblick. Idealet innefattade även nykterhet, besinning och eftertänksamhet, vilket både nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen arbetade för.²⁴ Genom att erbjuda kunskap och verktyg för att leva ett respektabelt liv förväntades individerna själva förändra sina levnadsförhållanden. En närliggande och samtida företeelse är rationaliseringen av hushållet där husmödrarna utsattes för omfattande kampanjer i form av husmodersfilmer, husmodersföreningar, rådgivningsböcker och -broschyrer som uppmanade dem att skapa en hemmiljö enligt folkhemsidealet. Både politiska och kommersiella aktörer arbetade för att öka kunskapen om de nya funktionalistiska och rationella principer som skulle styra hur hemmen utformades och även hur konsumtionen skulle hanteras.²⁵ Sparande, rationalitet och disciplin var tydliga ledord, precis som trevlighet och ordning.²⁶ Stilskolans verksamhet tog form i en specifik mode- och konsumtionshistorisk kontext. Den svenska modehistorien är dock fortfarande relativt outforskad och det finns inga tidigare studier som fångar in hur kläder användes i arbetet med att påverka ungdomar. Internationellt har förändringen av modet under 1960-talet beskrivits som en "peacock revolution", som utmärktes av att kostymer, slipsar och skjortor i diskreta färger ersattes

23. Anne Berg, "Disciplinens politiska funktion: Den tidiga arbetarrörelsens sanktions-system och medborgarskapandet, ca 1845–1885", *Historisk tidskrift* 140:1 (2020) s. 69, 92; Björn Horgby, *Egensinne och skötsamhet: Arbetarkulturen i Norrköping 1850–1940* (Stockholm 1993).

24. Ronny Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren: Idéer och ideal i ett norrländskt såg-verksamhålle 1880–1930* (Stockholm 1988) s. 9; Ella Johansson, "Arbetare", i Jörgen Lorentzen & Claes Ekenstam (red), *Män i Norden: Manlighet och modernitet 1840–1940* (Möklinta 2006) s. 125.

25. Susanna Alexius & Leina Löwenberg, *Drömmen om den kloka konsumenten: En historisk belysning av kunskapsideal och organisering av svensk konsumentvägledning, ca 1900–2012* (Stockholm 2012); Åsa Broberg & Birgitta Sandström, "Hushållningens pedagogiska innehåll – en analys av Ica-Kuriren 1942", *Historisk tidskrift* 138: 2 (2018).

26. Peder Aléx, *Den rationella konsumenten: KF som folkuppfostrare 1899–1939* (Stockholm 1994) s. 212, 222, 225; Tytti Soila, "Kvinnan i Folkhemmet: Husmodern som nationell ikon", i Tytti Soila, *Dialoger: Feministisk filmteori i praktik* (Stockholm 1997) s. 101.

med ett friare och färggladare mode.²⁷ Tidigare herrmode utmanades av en informell stil, som gestaltades genom en vilja hos yngre män att distansera sig från föräldragenerationen.²⁸ Paris hade länge varit modets självklara huvudstad, men utmanades av "Swinging London" med dess ungdomskultur, populärkultur, musikscen och nya modeuttryck.²⁹ Detta internationella fenomen satte också präge på svensk ungdomskultur.³⁰ Det större utbudet och populariseringen av mode gav männen större utrymme att uttrycka sin personlighet genom anammandet av olika stilar och en mix av plagg som tidigare varit ovanlig. Även ungdomar med sämre ekonomiska förutsättningar fick större möjlighet att konsumera eftersom priserna på konfektionssydda plagg sjönk.³¹

Tidigare forskning har uppmärksammat att unga människor visade grupptillhörighet genom klädsel långt före 1950-talet.³² Det som var nytt var i stället att ungdomar började ses som en egen konsumentgrupp, och allt oftare refererades till som "tonåringar", som intresserade sig för andra varor och aktiviteter än vuxengenerationen.³³ Oron över självständigheten och upproret mot konventioner har utforskats inom framför allt etnologisk forskning. I *Ungdomens nya kläder* visar Birgit Wigerfelt att ungdomars klädsel under 1940-talet lyftes fram som problematisk av Ungdomsvårdskommittén. Ungdomarnas oförmåga att hantera pengar oroad, inte minst konsumtionen av onödiga klädesplagg som införskaffades för att imponera på det motsatta könet.³⁴ Maja Jacobsson menar att 1950-talet präglades av hårda konventioner och normer som inte erbjöd någon frihet i klädseln för ungdomarna.³⁵ I Gunn Hasvéns studie om kostymens betydelse lyfter hon fram hur "nerbusningen" av klädseln i slutet av 1950-talet oroad herrmodebranschen eftersom den

27. Nicholas Hrynyk, "Strutting like a peacock: Masculinity, consumerism, and men's fashion in Toronto 1966–1972", *Journal of Canadian Studies* 49:3 (2015) s. 77; Jay McCauley Bowstead, *Menswear Revolution: The Transformation of Contemporary Men's Fashion* (London 2018) s. 32.

28. Hrynyk (2015) s. 7.

29. McCauley Bowstead (2018) s. 39.

30. Carina Gråbacke, *Kläder, shopping och flärd: Modebranschen i Stockholm 1945–2010* (Stockholm 2015) s. 53.

31. McCauley Bowstead (2018) s. 39; Gråbacke (2015) s. 54.

32. Bjurström (1997) s. 262–263; Frykman (1988) s. 100–101; Savage (2008); Wennhall (1994) s. 133–144.

33. Savage (2008) s. xiii; Gråbacke (2015) s. 53–54.

34. Wigerfelt (1996) s. 139.

35. Maja Jacobson, *Kläder som språk och handling: Om unga kvinnors användning av klädseln som kommunikations- och identitetsskapande medel* (Stockholm 1994) s. 166, 181.

hade förmåga att påverka ungdomarnas livsstil negativt. En sobrare och enklare klädstil lyftes fram som lösning på problemet.³⁶ Det var inte bara i ett svenskt sammanhang som den nya ungdomskulturen skapade oro. I USA fanns det under 1950-talet en föreställning om att ungdomarna behövde hjälp att socialiseras till vuxna och att det behövdes särskilda institutioner som kunde lära dem värdegrund och moral i det samhälle som de levde i.³⁷

Att oron över den konsumtionsinriktade och populärkulturellt influerade ungdomskulturen var global visar en studie om hur fenomenet hanterades på Zanzibar under 1960-talet. Ett nytt styre i landet som byggde på kommunistiska och muslimska värderingar uppmanade invånarna, framför allt unga, att undvika kapitalistiska influenser och i stället värna om traditionella och nationella uttryck. Åtgärder infördes för att lära ungdomar skillnad på ”behov” och ”lyx” och särskilt fokus riktades mot kläder, kosmetika och frisyrier. Speciellt gällde oron miniskjolar och utsvängda byxor som sågs som själva symbolen för den transnationella ungdomskulturen.³⁸ Globalt spreds således oron för ungdomskulturen i samma takt som den vann större gensvar hos unga. Farhågorna att ungdomarna skulle förledas att konsumera modevaror var gemensam och grundade sig i föreställningar om att mer utsvävande klädstilar skulle påverka moralen. Trots att åtgärderna såg olika ut, och tog sig mer eller mindre extrema uttryck, är det tydligt att mode sågs som en viktig faktor att kontrollera för att disciplinera de unga.

Intresset för att utbilda ungdomar i konsumentfrågor var inte nytt för den svenska efterkrigstiden. Även tidigare under 1900-talet hade flera ungdomsorganisationer – i samklang med statliga initiativ för att utbilda rationella, sparsamma och måttfulla konsumenter – tagit sig an uppgiften. Vid tiden var flickorna de som främst tilltalades och ansågs vara i behov av utbildning i konsument- och klädfrågor. Att fokus låg på flickorna kan förmodligen förklaras av att husmödrarna ansågs viktiga i det större arbetet med att rationalisera hemarbetet och därmed ge råd som reglerade deras konsumtion. Flickorna fostrades således in i sin framtida familje- och samhällsroll genom att tidigt få kunskap om

36. Gunn Hasvén, *Den grå kostymen: Bilder av herrmodet genom 200 år* (Malmö 1992) s. 184.

37. Alan France, *Understanding Youth in Late Modernity* (Maidenhead 2007) s. 34–35.

38. Thomas Burgess, "Cinema, Bell Bottoms, and Miniskirts: Struggles over Youth and Citizenship in Revolutionary Zanzibar", *The International Journal of African Historical Studies* 35:2–3 (2002) s. 288, 298, 299, 307.

konsumtion.³⁹ Rationell konsumtion är en komponent i det som identifierats som ett svenskt skötsamhetsideal, förutom att vara skötsam på arbetsplatsen och i hemmet, vara ambitiös och omsorgsfull innebar det ofta också att undvika onödig konsumtion.⁴⁰ Strävsamhet och gemenskap som var tydliga ideal för 1950-talet ansågs inte vara förenliga med ytlighet och kommersialism.⁴¹ Föreliggande studie bygger vidare på detta kunskapsläge genom att bidra med kunskap om hur rådgivningen i dessa frågor riktade till ungdomar på 1960-talet, inte minst pojkar, och vilka strategier som användes för att nå fram till dem.

Artikeln bygger på studieplaner och två rådgivningsböcker med tillhörande diskussionsunderlag som användes i Stilskolan. Under 1950- och 1960-talet publicerades flera rådgivningsböcker riktade till unga för att upplysa dem om uppförande, hygien och vikten av att välja rätt kläder.⁴² Stilskolans material kan därför placeras in i ett vidare sammanhang där ungdomar var adressater för ett skötsamhets- och renlighetsideal. Det som utmärker materialet som användes i Stilskolan är att vi vet hur det användes och att det följdes upp med diskussionsfrågor som bjöd in ungdomarna till att aktivt delta. Rådgivningsböckerna som Stilskolan använde måste dessutom varit efterfrågade eftersom de gavs ut i flera upplagor. Studiematerialet innefattar flera ämnen som antogs vara viktiga i de ungas liv men vi har valt att koncentrera undersökningen kring de avsnitt som behandlar kropp, kläder och hygien. Till detta kommer opublicerat arkivmaterial, främst från Sveriges Scoutförbund avseende planering och genomförande av Stilskolan. Studiet av detta källmaterial har vägletts av frågeställningarna, där vi i ett första skede identifierat de individuella och samhällseliga problem som kläder och stil skulle bidra till att lösa för att i nästa skede kartlägga de strategier som knöts till kroppslig och beteendemässig fostran.

39. Susanna Alexius & Leina Löwenberg, *Drömmen om den kloka konsumenten: En historisk belysning av kunskapsideal och organisering av svensk konsumentvägledning ca 1900–2012* (Stockholm 2012) s. 27; Johanna Overud, *I beredskap med Fru Lojal: Behovet av kvinnlig arbetskraft i Sverige under andra världskriget* (Stockholm 2005) s. 202; Peder Aléx, *Den rationella konsumenten: KF som folkuppfostrare 1899–1939* (Stockholm 1994) s. 212.

40. Aléx (1994) s. 20.

41. Kim Salomon, *En femtiotalberättelse: Populärkulturens kalla krig i folkhemssverige* (Stockholm 2007) s. 223.

42. Se till exempel: Olga Golbaek, *Vi tonåringar: Vägledning i skönhetsvård, intim hygien* (Stockholm 1952); Kajs Tidholm, *Ung stil* (Stockholm 1961); Kerstin Thorvall-Falck, *Boken till dig* (Stockholm 1959).

Scoutrörelsen: med ungdomen i blickfånget

Åren kring 1960 innebar en brytningstid för scouting i Sverige. Från att ursprungligen ha varit en verksamhet som endast välkomnade pojkar hade scoutrörelsen under 1900-talet vuxit till en rörelse som samlade mer än 100 000 pojkar och flickor, från sexårsåldern till äldre tonåringar. Scoutrörelsen uppstod i Storbritannien under 1900-talets första decennium och spreds redan före första världskrigets utbrott till en lång rad länder, däribland Sverige. Sedan starten förknippades rörelsen med friluft- och lägerverksamhet, men organisationens ursprungliga syfte var att bedriva medborgarfostran, vilket innebar att ideal om hur det goda samhället och medborgarskapet skulle förverkligas spelade en framträdande roll i verksamheten.⁴³

Med ett medborgarideal som betonade självuppoftning, lydnad och pliktuppfyllelse hade den svenska scoutrörelsen, främst pojkscouting, under 1900-talets första decennier förknippats med konservatism, nationalism och i viss grad militarism.⁴⁴ Under åren före och efter andra världskriget hade emellertid ett mer samförståndsriktat medborgarideal börjat göra sig gällande. Medmänsklighet, snarare än manlighet, blev ett nytt honnörsord inom pojkscouting under efterkrigstiden, och flera scoutledare betonade att rörelsen behövde uppdatera och utöka sitt samhällsengagemang för att förbli relevanta. Som ett led i den riktningen gjordes under 1950-talet också vissa försök att integrera pojkscouting och flickscoutrörelsens verksamheter, som tidigare bedrivits strikt åtskilda. Verksamheten ledde till att Sveriges två största scoutförbund, Sveriges Scoutförbund (för pojkar) och Sveriges Flickors Scoutförbund, år 1960 slogs samman till ett gemensamt förbund: Svenska Scoutförbundet.⁴⁵

43. För en internationell överblick, se Nelson R. Block & Tammy M. Proctor (red.), *Scouting frontiers: Youth and the scout movement's first century* (Newcastle 2009); Tim Jeal, *The boy-man: The life of Lord Baden-Powell* (New York 1990); Tammy M. Proctor "On my honour": *Guides and Scouts in interwar Britain* (Philadelphia 2002); Allen Warren, "Sir Robert Baden-Powell, the Scout Movement and Citizen Training in Great Britain, 1900–1920", *The English Historical Review* 101:399 (1986) s. 376–398. För svenska förhållanden, se Lundberg (2018); Klas Sandell & Sverker Sörlin, "Naturen som fostrare: Friluftsliv och ideologi i svenskt 1900-tal", *Historisk tidskrift* 114:1 (1994) s. [4]–43; Göran Sidebäck, *Kampen om barnets själ: Barn- och ungdomsorganisationer för fostran och normbildning 1850–1980* (Stockholm 1992); Georg Sterzel, *I begynnelsen var –: En berättelse om när scoutrörelsen kom till Sverige, del 1* (Stockholm 2007).

44. Sandell och Sörlin (1994); Sidebäck (1992).

45. Lundberg (2018) s. 258–265.

Herrmoderådet: vikten av att nå ut till ungdomar

Svenska herrmoderådet bildades 1957 och var en sammanslutning av representanter från 24 svenska textilföretag och konfektionsfirmor. Under 1950-talet hade beklädnadsindustrin varit framstående och hyllad för sina högkvalitativa produkter. Nya, internationella aktörer på marknaden utmanade dock de svenska företagen genom att erbjuda billigare plagg som tydligare motsvarade konsumenternas önskemål.⁴⁶ Samma år som Svenska herrmoderådet bildades var beklädnadsindustrin i begynnelsen av det som kommit att benämnas "tekodöden", en företeelse som inte enbart gällde Sverige utan i samtliga industrialiserade länder.⁴⁷ Rådet hade som syfte att skapa gemensamma strategier för branschen för att stärka den svenska klädindustrin. Även om de i första hand verkade för att stabilisera den svenska textilmarknaden såg de även som sin uppgift att vägleda svenska manliga konsumenter att bli mer välklädda och få dem att välja kvalitativa och prisvärda produkter. Rådets medlemmar var oroade över den "förflackning" av klädvanor som de tyckte sig se i det svenska samhället. En förändring som främst märktes av att männen gjort avkall på kostymen och börjat klä sig friare. Rådet hade en stark tro på att välkläddhet hade en förmåga att påverka långt mer än det yttre genom att ge fördelar i mötet med andra människor. Det gick inte att "agera buse i mörk kostym" som rådet uttryckte det 1962.⁴⁸ De arbetade därför med att sprida rådgivningsmaterial såväl till affärsbiträden i herr-ekiperingsbutiker, om hur de skulle få kunderna att förstå vikten av kvalitet och välkläddhet, som till konsumenterna där det fördes fram hur en praktisk och funktionell garderob planerades på bästa vis. Ungdomar identifierades som den grupp som var viktigast att nå, eftersom de var formbara och avgjorde hur det skulle gå för Sverige i framtiden. För att nå ut till ungdomarna var en strategi att samarbeta med olika ungdomsorganisationer. En sådan samarbetspartner blev Svenska Scoutförbundet genom projektet Stilskolan.

46. Gråbacke (2015) s. 172–173; Lena Andersson-Skog, *Otyg: Fallet Algots Nord* (Stockholm 2020) s. 54.

47. "Hur är det ställt med vår klädkultur?", *Klädnytt* (hösten 1957) s. 1.

48. "Kavajtvång satte stopp för busliv", *Klädnytt*, extrabilaga (hösten 1962) s. 3.

Stilskolan och dess målsättning

Bakgrunden till att Sveriges Scoutförbund etablerade Stilskolan var delvis skatteteknisk. Förbundet stöttades sedan länge genom bidrag från näringslivet, vilka företagen måste skatta för. Om scoutförbundet i stället kunde erbjuda en tjänst som innebar en avdragsgill kostnad skulle upplägget bli mer ekonomiskt fördelaktigt för företagen.⁴⁹ Detta förhållande tjänar till att förklara varför scoutförbundet kom att bedriva en extern konsultverksamhet som tog organisationens resurser och ledares tid i anspråk, men förklarar inte varför verksamheten kom att inriktas på utbildning i just stil. För att förstå detta måste vi beakta scoutrörelsens grundläggande syn på ungdomsproblemen som knutna till det moderna samhällets framväxt. I samband med att flick- och pojkscoutförbunden slogs samman presenterade det nya gemensamma förbundet en programskrift som förklarade att industrialiseringen och urbaniseringen omstöpt det svenska samhället med resultatet att "det stöd, som låg i de sociala kontrollerna från omgivningen, är borta."⁵⁰ Till detta kom den ökade autonomi som många ungdomar upplevde då de började arbeta och fick en egen inkomst: "Förvärvsarbetande ungdom kommer snabbt upp i stora inkomster, som ger dem ekonomiska resurser ofta med dyrbara levnadsvanor som följd, medan utgifterna en tid efter familjebildningen ofta överstiger inkomsterna."⁵¹

I dessa stycken sammanfattas kärnan av problemet: de arbetande ungdomarnas ekonomiska frihet i en tid när det agrara samhällets sociala kontrollfunktioner eroderat. Övergången från barndom till vuxenliv i det moderna samhället var ytterst den process scoutrörelsens medborgarfostran tog sikte på. Även om Stilskolan inte använde de metoder som annars förknippades med scouting, såsom läger och friluftsliv, var syftet i grunden likartat.

Att scoutrörelsen intresserade sig för sambandet mellan klädsel och personlig framtoning – det vill säga stil – var inget nytt. Sedan starten i början av 1900-talet hade både pojk- och flickscouter klätt sig i särskilda dräkter som motiverades dels utifrån behovet av en enkel, slitstark ar-

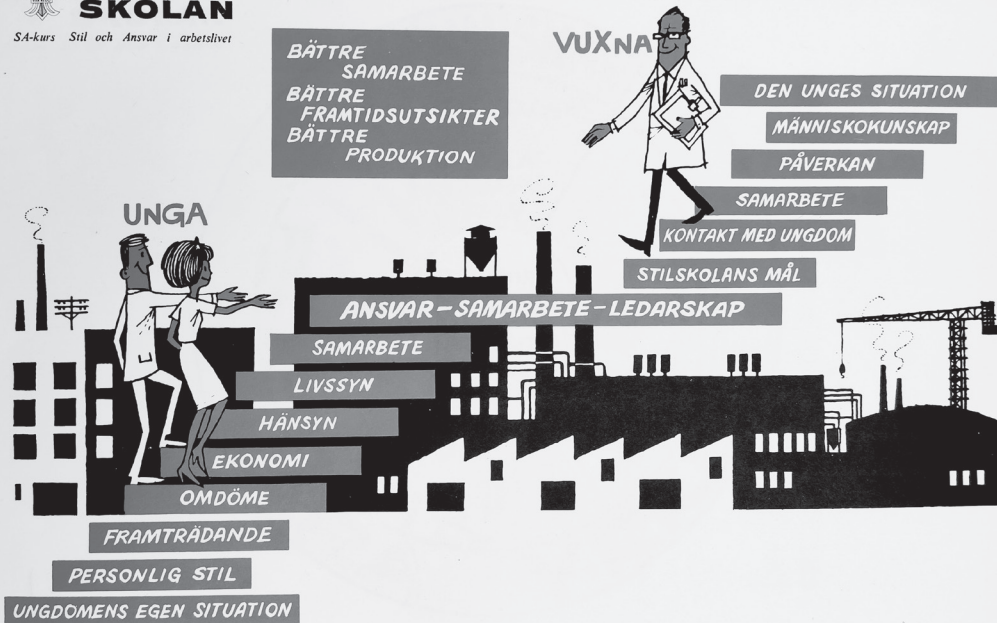
49. Brev från Raoul Neveling till Kapten Carl-Gustaf Mogren 17/1 1958, Korrespondens: 1958–59, Stilskolan 1954–1960 (PIV h:i), Sveriges Scoutförbunds arkiv, RA.

50. "Programförklaring för Svenska Scoutförbundet", *Svenskt Scoutliv* 1961 (Stockholm 1961) s. 8.

51. "Programförklaring för Svenska Scoutförbundet", *Svenskt Scoutliv* 1961 (Stockholm 1961) s. 8.

SA-kurs Stil och Ansvar i arbetslivet

 SVENSKA SCOUTFÖRBUNDET · BOX 11031 · ERSTAGATAN 31 · STOCKHOLM 11
 TELEFON 08-449120 · POSTGIRO 1529 · BANKGIRO 44-6926

PER EDBERG AB, STH 6-3

BILD 2. "Stil och ansvar i arbetslivet" var en av Stilskolans paroller. Illustrationer som denna betonade att vuxenvärlden måste se och möta ungas behov genom ökad kontakt och samarbete, samtidigt som ungdomar förväntades närma sig vuxenvärlden genom att utveckla hänsyn, personlig stil med mera. Svenska Scoutförbundets arkiv, Riksarkivet.

bedsdräkt för friluftsliv, dels att uniformerna skulle signalera likvärdighet och fungera klassutjämnande.⁵² Dessutom hoppades man att scouterna skulle känna stolthet över sin uniform, vårda den ömt och därmed lära sig vikten av att ta hand om sina kläder.

Stilskolans praktiska upplägg och kursernas innehåll förändrades något under årens lopp, men kom att omfatta en tre dagar lång grundkurs och en lika lång påbyggnadskurs. Bland de företag som anlidade Stil-

52. Anna Westberg, *Den upproriska skötsamheten: Att vara ung och scout* (Stockholm 2007) s. 28. Se även Proctor (2002) s. 33–64.

skolan återfanns Electrolux (då Elektrolux), Gränges, Kockums, Saab, Scania-Vabis, Svenska Liv-Hansa och Volvo.⁵³ Både grund- och fortsättningskursen byggdes upp kring fyra teman: ungdomens roll i samhället, personlig stil, samverkan samt framträdande. Vissa kursmoment – exempelvis att låta ungdomarna presentera sig själva inför gruppen eller användandet av audiovisuella hjälpmedel – uppfattades åtminstone av kursgivarna som ett brott mot mycket av den pedagogik som dessa ungdomar tidigare mött i skola och yrkesutbildning.

Stilskolan byggde enligt en scoutledare på "förbundets 50-åriga erfarenhet av tonårsarbete". Man var noga med att framhålla att ambitionen var att "vinna eleverna" och deras uppmärksamhet, en ambition som tydligt påminde om arbetet i scoutrörelsen med dess inriktning på frivillig fritidsverksamhet och behovet att därmed locka ungdomar att vilja delta.⁵⁴ Målgruppen utgjordes av ungdomar vid lärlings- och yrkesskolor, vilka riktade sig till ungdomar som avslutat den obligatoriska grundskolan. Någon definitiv avgränsning i ålder gjordes inte i Stilskolans utbildningsmaterial. De råd som gavs kretsade ofta kring den första arbetsintervjun, inredandet av det första egna boendet, hur olika sociala tillställningar skulle hanteras och det är också tydligt att en del av ungdomarna antogs bo hemma.⁵⁵ Ungdomarna som Stilskolan riktade sig till stod således inför att träda in i vuxenlivet men antogs ännu inte ha större erfarenheter av arbete eller ett socialt liv utanför skolan. De utgjorde med andra ord den grupp som var på allas läppar under tidig efterkrigstid: tonåringar och unga vuxna.

Till en början riktade sig Stilskolans verksamhet endast till industri-företag, men kom med åren även att innefatta anställda inom tjänstesektorn. Den primära målgruppen – även om detta inte uttalades i materialet – var unga arbetare. Klassaspekten gör det frestande att tolka Stilskolan som ett försök från samhällets tongivande grupper att disciplinera en oregerlig arbetarklass.⁵⁶ Det var emellertid inte klass- utan

53. Företag som anlitar Stilskolan, Stilskolan diverse 1956–1972: marknadsföring, PIV h:1, Svenska Scoutförbundets arkiv, RA.

54. Några synpunkter vid försäljning av stilskolan, Stilskolan diverse 1956–1972: marknadsföring, PIV h:1, Svenska Scoutförbundets arkiv, RA.

55. Se till exempel Bertil Centergård & Rut Jodal, *Personlig stil: En bok för ungdom* (Västerås 1963) s. 41.

56. För scouthistorisk forskning som använt denna utgångspunkt, se till exempel Michael Rosenthal, *The character factory: Baden-Powell and the origins of the boy scout movement* (London 1986); Sidebäck (1992).

generationsrelaterade problemformuleringar som Stilskolans företrädare själva använde sig av, och som även står i förgrunden för vår undersökning.

Till formen var kurserna uppbyggda kring fyra huvudteman – ansvar, hänsyn, kunskap och samverkan – men hela verksamheten genomsyrades av begreppet stil. Frågor om kläder och mode fick särskilt utrymme under de pass som rörde ”Personlig stil”, men vävdes också in i moment om uppträdande och möten med andra människor.

Omkring 1960 identifierade Svenska Herrmoderådet Stilskolan som ett möjligt forum för samarbete som ett led i det redan pågående arbetet med att nå unga manliga konsumenter. Rådet skrev i sin branschtidning *Klädnytt* att en scoutledare kontaktat dem för att göra en stor beställning av rådgivningsmaterial till unga män. Ledaren hade för avsikt att implementera klädkunskap i kårens undervisningsprogram och Svenska herrmoderådet var stolta över att vara en del av detta arbete.⁵⁷ Detta tycks ha varit startskottet för en närmare kontakt med scouterna och 1961 uppgav rådet att de hade inlett ett samarbete: ”I vår kommer flertalet av Stilskolans lektioner om ’klädvård och klädetikett’ bygga på åskådningmaterial från Herrmoderådet”. För första gången kunde rådets ofta upprepade budskap ”rätt klädsel för egen och andras trivsel” med säkerhet nå fram till ungdomarna. Samarbetet sågs som mycket värdefullt och händelseutvecklingen beskrevs som en islossning som kunde komma att få stor betydelse.⁵⁸ 1965 konstaterade de mycket riktigt att samarbetet varit fruktbart. De kommande åren var utvecklingen positiv och rådet rapporterade om hur Stilskolan engagerat unga män som just var i ”färd med att ta steget in i de vuxnas värld”.⁵⁹ Inspirerade av samarbetet med scouterna uppmanade de 1961 företag att knyta kontakter med lokala ungdomsorganisationer för att undervisa om klädplanering och tonårsmode. Med fördel kunde den tjugo minuter långa film på ämnet, ”För egen och andras trivsel”, som rådet tagit fram användas som underlag för diskussionerna.⁶⁰ Sammanflätningen av Herrmoderådets och scouternas stilfrämjande verksamhet tycktes alltså ge ringar på vattnet och stimulera till ytterligare kontakter med ideella ungdomsorganisatio-

57. ”Helt förtroende”, *Klädnytt* (hösten 1960) s. 7.

58. ”Undervisning i stil”, *Klädnytt* (våren 1961) s. 12.

59. ”Stillfilm ett sätt att ge säljande information”, *Klädnytt* (våren 1963) s. 3.

60. ”Stillfilm ett sätt att ge säljande information”, *Klädnytt* (våren 1963) s. 3.

ner. Samtidigt växte Stilskolans verksamhet snabbt, från elva kurser med cirka 300 deltagare 1959 till 90 kurser med 2 500 deltagare två år senare.⁶¹

Stil mellan individ och kollektiv

Utbildningsmaterialet som användes inom Stilskolan bestod av filmer, rådgivningsböcker och häften med frågor som skulle stimulera till diskussioner bland kursdeltagarna. Olika scenarier presenterades med tillhörande förslag på hur tänkbara situationer skulle kunna hanteras. I inledningen till rådgivningsboken *På rätt sätt: Praktiska råd för moderna människor om uppträdande och umgänge*, som var en del av kursmaterialet, framhölls att det är av vikt att vara en del i en större gemenskap men att samtidigt "vara sig själv". Balansgången mellan att tillhöra en större gemenskap och att uttrycka den egna personligheten var ett ämne som lämnades stort utrymme inom utbildningen.

I *På rätt sätt* poängterades att förhållandet mellan individ och kollektiv bottnade i en form av ömsesidighet: bejakandet av det egna jaget utslöt inte behovet av att anpassa sig till andra människor.⁶² På ett övergripande plan handlade oron för ungdomar vid den här tiden inte sällan om hur de skulle klara av att göra rätta och moraliska val när grupptricket var stort. Det fördes fram kritik mot svenskarnas ständiga längtan efter likriktning och standardisering vilket ofrånkomligen ledde till "utplåning av individuella särdrag i livsstilen".⁶³

Wilken typ av ung människa sökte Stilskolan förverkliga genom utbildningen? Ett avsnitt i *Personlig stil* sammanfattade de krav som ställdes på ungdomarna. Det gällde att vara ren och fräsch, ha en fin hållning, en glad uppsyn och ett vårdat tal vilket ledde till att "din yttre varelse gör vad man kallar ett gott intryck".⁶⁴ Ambitionen att skapa pålitliga och välanpassade unga män och kvinnor som vågade stå upp för sig själva och göra moraliskt riktiga val genomsyrade på så vis Stilskolans arbete. Uttryckt i andra termer finner vi ett ideal om medborgare med förmåga att reglera sig själva genom att vårda sin yttre framtoning. Eftersom företrädarna ansåg att kläderna påverkade ungdomarnas egenskaper och därmed uppförande varnades kursdeltagarna för att anamma modets

61. Tolander (red.) (1962) s. 96.

62. Bosse Tolander (red.), *På rätt sätt: Praktiska råd för moderna människor om uppträdande och umgänge* (Stockholm 1964) s. 9.

63. Tolander (1964) s. 11.

64. Centergård & Jodal (1963) s. 14.

strömningar i alltför hög grad. Här sattes stil i motsats till mode med dess tonvikt på förändring. Tvärtom ville Stilskolan skapa en hållbar och rationell stil genom att bromsa nya influenser som kunde förleda unga män att sväva ut.

Med blicken som verktyg

De metoder som togs i bruk inom Stilskolan i syfte att förverkliga målsättningen om att forma unga medborgare med förmåga till självreglering präglades av sammanlänkningen mellan yttre stil och inre karaktär. Ett av de sätt på vilka Stilskolan sökte förmedla vikten av proper klädsel var att betona att ungdomarna hela tiden iakttogs och bedömdes av omvärlden. I *Personlig stil* aktualiserades hur bedömningen av människor gick till:

Några stämplar du redan vid första ögonkastet som tråkiga, slarviga, nonchalanta, skrytsamma, självgoda etc. Och några lämnar dig helt oberörda. Har du tänkt på att du på samma sätt gör intryck på människor du träffar?⁶⁵

Det handlade om att ta vara på det första ögonblicket då någon fick syn på en för att vara säker på att bli bedömd på rätt sätt. Bedömningen baserades på det yttre, handlingarna och uppträdandet och ansvaret låg på ungdomarna som själva kunde påverka hur omgivningen bedömde dem. Möjligheten att göra ett gott intryck kunde snabbt vara förbi och en sådan sak som att ha missat att laga ett hål i en handske eller sy i en knapp i kappan kunde göra att tillfället gick förlorat.⁶⁶ Ytterst kan dessa försök att markera det passande respektive opassande ses som försök att lära deltagarna om den sociala kontrollens betydelse för det egna uppträdandet, hur det formade individen och hur individen därigenom indirekt också bidrog till att upprätthålla dessa normer kring skötsamhet.

Löftet om framgång hos det motsatta könet var en närbesläktad strategi som Stilskolan använde sig av för att motivera eleverna att engagera sig i och ta till sig av budskapen som fördes fram. För de unga männen handlade det om att ingjuta en självmedvetenhet om att de blev bedömda, inte bara av chefer och kollegor, utan också av jämnåriga flickor. På så

65. Centergård & Jodal (1963) s. 7.

66. Centergård & Jodal (1963) s. 7.

sätt antog man att en heterosexuell blick skulle ha en positiv inverkan på de unga männens motivation för att klä sig propert och agera skötsamt. Ofta användes varnande exempel för att få eleverna att förstå vikten av att göra ett gott intryck:

Vad hjälper det, om kostymen är av senaste färg och snitt, när skjortkragen är solkig! Flickan bakom dig i bussen såg bara kragen.⁶⁷

Inga detaljer fick förbises utan allt registrerades och kunde påverka möjligheterna till framgång hos flickorna. I inledningen till boken *Personlig stil* – under rubriken ”Det gäller dig!” – finns en förståelse för den osäkerhet som ungdomarna förmodades känna inför att hamna i nya situationer och att ingen ville ”bli betraktad som en som aldrig ’varit med förr’”. Här spelade också valet av kläder roll:

Med rätta kläder kan man trola bort skavanker. Man kan framhålla det vackra man har, så folk glömmet det fula.⁶⁸

Denna typ av självreglering motiverades således av att ungdomarna aldrig kunde slappna av eftersom att de ständigt hade andras blickar på sig och genom att en anpassning efter de ideal och normer som Stilskolan förde fram skulle leda till ett bättre liv. Till skillnad från de farhågor, som lyftes fram i Ungdomsvårdskommitténs statliga utredning 1945,⁶⁹ om att tonåringar konsumerade alltför mycket kläder för att öka sin attraktionskraft hos det motsatta könet, användes här i stället samma attraktionskraft som motivation för att ungdomarna skulle intressera sig för att klä sig rätt och respektabelt.

Att betrakta blicken och iakttagandet som instrument för påverkan på människors beteenden, kan jämföras med Foucaults begrepp *panoptism*. Med utgångspunkt i fängelsearkitekturens panoptikon utvecklade Foucault idén om den strikta övervakningen som ett maktlaboratorium, som nådde sin huvudsakliga verkan genom att fången var medveten om att han eller hon kunde ses, även om fången inte visste om iakttagelsen skedde i ett givet ögonblick.⁷⁰ Stilskolans material ger flera exempel på

67. Centergård & Jodal (1963) s. 8.

68. Tolander (1964) s. 35.

69. Wigerfelt (1996) s. 139.

70. Michel Foucault, *Övervakning och straff* (Lund 2017) s. 254

hur blicken från chefen, arbetskamraterna och personer av det andra könet fungerade bedömande, och att medvetenheten om denna iakttagelse skulle verka självuppfostande och självreglerande. Typiskt för denna tidsperiod var att språkbruket hämtades från amerikansk behaviorism och kommunikationsteori. Således talade Stilskolan om "Ungdomens PR" och "Dina egna public relations". Vetskapen om att bli observerad och bedömd av andra i både privat- och yrkesliv motiverade i Stilskolan behovet av stil och personligt uppträdande.⁷¹ Utgångspunkten var att individen genom sitt uppträdande ständigt blev betraktad och bedömd av andra: "Vet Du vad dom säger om Dig?" Här skulle kursledaren titta på alla kursdeltagarna, en och en. "Vet du? Vet du? Vem vet det då? Svar: Dom andra!"⁷² Den rent visuella bedömningen fick samtidigt till följd att klädsel framstod som ett viktigt verktyg för kommunikation i individens public relations, eftersom "90 % av det man ser av Dig är kläder..."⁷³

Här märks tydligt en sammanflätning och överlappning av Stilskolan och Herrmoderådets arbete. Herrmoderådet drev nämligen kampanjen "90 procent av det man ser av dig är kläder" med inspiration från den amerikanska organisationen American Institute of Men's and Boy's Wear, som de kontaktade 1958 för att be om tillstånd för att kopiera reklamen.⁷⁴ Rådet annonserade i såväl dagspress som veckotidningar och gav ut en broschyr för att sprida budskapet. Arbetet med att betona betydelsen av att det yttre pågick således i kommersiella tidningar och även i en studiecirkel för att nå konsumenterna direkt. I *Personlig stil* uppmanades ungdomarna att skaffa sig "gott PR", det vill säga ett personligt rykte. Även unga utan ekonomiskt kapital hade möjligheter att höja sitt värde genom att arbeta på sin stil och uppträdande i samklang med att sköta arbete eller skola.⁷⁵ För dem som var intresserade av att nå framgång i livet, såväl i sociala sammanhang som på arbetsplatsen, gick

71. Manuskript framtaget 10–15/5 1965 vid Ölandskonferensen, Stilskolan: Kursplaner m.m., PIV h:2, Svenska Scoutförbundets arkiv, RA.

72. Manuskript framtaget 10–15/5 1965 vid Ölandskonferensen, Stilskolan: Kursplaner m.m., PIV h:2, Svenska Scoutförbundets arkiv, RA.

73. Manuskript framtaget 10–15/5 1965 vid Ölandskonferensen, Stilskolan: Kursplaner m.m., PIV h:2, Svenska Scoutförbundets arkiv, RA.

74. "90% av vad man ser av Er är kläder", *Klädnytt* (våren 1958) s. 12; "90% av vad man ser av Er är kläder", *Klädnytt* (våren 1959) s. 1; *Klädnytt* (våren 1960) s. 13; "Ny stillfilm i höst", *Klädnytt* (hösten 1963) s. 5.

75. Centergård & Jodal (1963) s. 9.

det inte att undvara ett gott personligt rykte. För att uppnå detta mål behövde såväl kropp som klädsel skötas.⁷⁶

Frågan om stil och personligt uppträdande handlade dock inte enbart om individens egenintresse och ansvar. Varje ung människa var samtidigt representant för sin generations ungdomar och blev bedömd som sådan i omvärldens ögon. På så sätt blev ungdomars kläder en samhällsfråga. Stilskolan instruerade:

Vad man säger om ungdomen, det har vi nyss sett i dagens tidning och på stillbilden! Ni har sannerligen – ni ungdomar – förstått att skaffa er ett dåligt rykte.⁷⁷

Genom att betona yttre stil knöts det personliga ryktet till ungdomsproblemen. Dessa uppfattades därmed inte som politiska problem, utan som sociala problem där den enskilda människans uttryckning och utveckling stod i centrum. För att nå upp till detta ingöts hur viktigt det var att kursdeltagarna tog ansvar och anpassade sina liv efter vad som ansågs bäst för deras omgivning och i förlängningen för dem själva. Eleverna var fria att följa råden men eftersom framgång i arbetslivet, hos vännerna och hos det motsatta könet stod på spel var incitamenten för förändring starka.

De krav på anpassning och självreglering som här framkommer ska emellertid inte enbart betraktas som inskränkande eller disciplinära i negativ mening. Utmärkande för den ökade självkontroll och -medvetenhet som utbildningen syftade till var också dess drag av bemyndigande, det vill säga att den åtminstone i teorin gav eleven redskap för att uppnå en uppsättning drömmar och begär knutna till framgång och självförverkligande, samtidigt som kursen därigenom förmedlade just sådana drömmar.

Att vårda kroppen för att passa in

Självförverkligandets ideal blottlade ett paradoxalt förhållande till individ och individualism. Detta återspeglas i handboken *På rätt sätt*, vars inledning framhöll vikten av att vara en person i sin egen rätt, genom

76. Centergård & Jodal (1963) s. 9.

77. Manuskript framtaget 10–15/5 1965 vid Ölandskonferensen, Stilskolan: Kursplaner m.m., PIV h:2, Svenska Scoutförbundets arkiv, RA.

att inte anpassa sig efter givna mallar, samtidigt som bokens resterande kapitel i stället kan ses som ett försök att formera ungdomar efter ett specifikt ideal. Det gällde att veta hur man skulle uppträda för att klara sig i livet, fick läsaren veta, och inte "glömma bort att alla regler och tabun i den vägen från början kommit till för vår skull, för att underlätta umgänget människor emellan".⁷⁸ De råd som fördes fram var att le mot människor i omgivningen och att öva på att le om det inte låg för en. Vikten av att sköta sin hälsa poängterades: av hälsoskäl men också för att det kunde komma att påverka utseendet.⁷⁹ Det framhölls att rösten har stor betydelse för helhetsintrycket av en människa, liksom gången och hållningen och att hålla sina händer och naglar välvårdade. Till frågan om stil knöts också hygien och renlighet. Oron över hur väl hygien sköttes gällde vid tiden inte enbart unga människor, utan det fanns en utbredd föreställning även i rådgivning riktad till vuxna om att svenskarna överlag behövde uppmärksammas på vikten av att vara välvårdade.⁸⁰ I relation till klädsel betonades särskilt vikten av att ofta byta underkläder och strumpor, men hygien gällde även kroppen som sådan. I *Personlig stil* angavs att det var viktigt att "vara ren från håret till tånaglarna".⁸¹ Dessutom var det besvärande att många ungdomar gick runt med så "risiga hårbuskar" att de inte ens tycktes äga en hårborste.⁸² Kroppsliga förändringar under tonåren gjorde det enligt handboken än mer motiverat att vara uppmärksam på omgivningens reaktioner, inte minst när det gällde svettningar. För att inte besvära sig själv eller andra förordades daglig tvättning och användande av speciella transpirationsmedel sågs som en "skyldighet".⁸³ Värt att nämna är att hygien och klädsel länkades samman. En perfekt klädsel kunde inte väga upp eftersatt

78. Tolander (1964) s. 20.

79. Tolander (1964) s. 22–23.

80. Josef Almqvist, *För oss kvinnor, Band 1* (Stockholm 1958) s. 139; Josef Almqvist, *För oss kvinnor, Band 3* (Stockholm 1958) s. 58, 110–111; Margit Bergvall, *Vacker på egen hand* (Stockholm 1961) s. 7; Elsa Hagdahl, *Att vara välklädd* (Stockholm 1954) s. 89; Kim Söderlund, *Hög klack till lång byx?* (Stockholm 1951) s. 66; Ingrid Trädgårdh, *Vacker till vardags* (Västerås 1954) s. 9. Se även Josefin Englund, "Genom sitt sanna väsende göra ett hem treffligt: Könsideal om husmoderlighet och kroppslig omsorg i kontaktannonser 1890–1960", i Johanna Annola, Annelie Drakman & Marie Ulväng, *Med tvål, vatten och flit: Hälsofrämjande renlighet som ideal och praktik, ca 1870–1930* (Lund 2021) s. 172, om när att vara välvårdad blev ett ideal i kontaktannonser under 1950-talet.

81. Centergård & Jodal (1963) s. 10.

82. Centergård & Jodal (1963) s. 10.

83. Centergård & Jodal (1963) s. 11.

hygien, liksom fläckfri hygien inte kunde kompensera för kläder som var smutsiga eller trasiga.

Klädseln var genomgående en central del i utbildningen och detta kan knytas till den devis som Svenska herrmoderådet arbetade efter, nämligen att det yttre var betydande, om inte avgörande, för hur förutsättningarna på arbetsmarknaden liksom i kärlekslivet såg ut för ungdomarna. I *Studera personlig stil* lyftes mode fram som en utmaning för ungdomarna, i ett sammanhang där modernitetens rotlöshet inte framstod som ett problem, utan snarare som en möjlighet:

”Visst måste man klä sig modernt” Det uttrycket känns kanske igen. Till och med vetenskapsmännen är på det klara, att modeflugorna bör tas på allvar. De är ju ett av uttrycken för människornas behov av omväxling. Modena kan ses som en del av det vi kallar stilhistorien. Hur de olika stilarna kan motiveras vore för mycket att här diskutera. Men beträffande klädmoderna gäller detsamma som för alla andra nyskapelserna att de måste betraktas med kritiska blickar, och vid den praktiska tillämpningen gäller det att reagera mot allt vad överdrifter heter. Likaså bör man ”skynda långsamt”. Mycket som betecknas som ”det sista skriket” är måhända helt värdelöst, när man i sin klädsel strävar efter en personlig stil. Vad far och mor tänker i dessa stycken, bör Du nog fundera över!⁸⁴

I underlaget som riktade sig till ledarna för Stilskolan fanns det förslag på hur diskussioner om välkläddhet kunde stimuleras, bland annat föreslogs att anordna uppvisningar av olika stilar: ”knutten och spättan, raggaren och sin tjej, dixiesnubbor och helt vanliga pojkar och flickor i snyggt och osnyggt.”⁸⁵ Här polariseras subkulturella uttryck mot ”vanliga pojkar och flickor” genom deras val av klädsel. Knuttarna, spättorna och raggarna utmärktes av en ”maskulin stil” med skinnjackor och jeans medan dixiesnubbar och snubbor hade en mjukare stil med duffeljackor, rutiga kjolar, tjocka tröjor och runda skor med tjocka sulor.⁸⁶ Uppvisandet av olika stilar och de som inte klädde sig enligt vad som platsade som välkläddhet kunde alltså bidra till diskussioner, men underförstått också användas som avskräckande exempel.

84. Centergård et al. (1964) s. 5.

85. Centergård et al. (1964) 4.

86. Bjurström (1997) s. 266.

Självregleringen var viktig på flera olika nivåer för att nå framgångar i det sociala livet. Underliggande fanns en vilja att leda ungdomarna bort från tidens ungdomskulturer och i stället få dem att bli välklädda och hela och rena för att passera som ansvarsfulla medborgare.

Medborgaren som ansvarsfull konsument

Ett av målen med Stilskolan var att lära ungdomarna hantera sin ekonomi och en utgift som kunde äventyra den var just spontana inköp av kläder. Sparsamhet, rationell konsumtion och förmågan att hushålla med resurser betonades starkt inom folkhemmets skötsamhetsideal och här syns en vilja att i högre grad upplysa ungdomarna om värdet av att kunna göra välavvägda inköp.⁸⁷ Vid tiden fanns en medvetenhet om att allt fler unga kvinnor och män hade en betydligt bättre ekonomisk situation än tidigare när de kom ut på arbetsmarknaden. Ett sätt att inte vara för slösaktig var att undvika "de extremaste modedetaljerna, om Du inte har mycket god ekonomi. Det är just de, som kommer ett plagg att se omodernt ut efter en enda säsong."⁸⁸ För den som ville bjuda hem sina vänner till "glada träffar och lördagsskutt" var det viktigt att klädfrågan inte blev för dominerande:

Urartar det hela till en tävling om vem som klär sig elegantast, får man alltid räkna med att några – kanske de allra trevligaste – tackar nej, eftersom de inte anser sig kunna vara med i klädkonkurrensen.⁸⁹

Det fanns alltså andra anledningar än den privata ekonomin att begränsa intresset för moderiktig klädsel, nämligen att det kunde inverka negativt på umgänget med dem som hade en mer kringskuren ekonomi. Tanken om att inte vara för utsvävande användes alltså även som ett sätt att få ungdomarna att vara inkluderande mot varandra och även här motverka press på att vara som alla andra. Andras blickar är också här ett instrument för att få ungdomarna att anpassa sig. Att visa upp en bättre ekonomisk situation genom alltför moderna kläder kunde i andras ögon fungera avskräckande och leda till ett undvikande av vissa sociala

87. Aléx (1994); Peder Aléx, *Konsumera rätt – ett svenskt ideal: Behov, hushållning och konsumtion* (Lund 2003); Åsa Broberg & Birgitta Sandström, "Hushållningens pedagogiska innehåll: En analys av *Ica-Kuriren* 1942", *Historisk tidskrift* 138:2 (2018).

88. "Stilskolan: Påbyggnadskurs", Manuskript framtaget 10–15/5 1965 vid Ölandskonferensen, Stilskolan: Kursplaner m.m., PIV h:2, Svenska Scoutförbundets arkiv, RA.

89. Centergård & Jodal (1963) s. 32.

situationer. Genom att få eleverna att vända blicken mot sig själva och granska sin egen del i samspelet kunde de lockas till reglering av den egna klädsele, vilket skulle ge personliga fördelar men också motverka slöseri och ett alltför starkt bejakande av modenyheter. Ytterst speglade denna måttfulla konsumtion ett medborgarideal där den ansvarsfulla konsumenten stod i förgrunden.

Att klä sig rätt

Det var inte alltid helt tydligt hur ungdomarna borde klä sig, utan exemplen var ofta vaga och handlade snarare om vad som borde undvikas. Några undantag finns dock och i *Personlig stil* fick pojkarna veta att det inte var något tvång att klä upp sig i mörk kostym. De kunde i stället välja en "fräsch blazer" medan islandströjan skulle lämnas hemma eftersom den inte bidrog till feststämningen när den efter några danser fick bäraren att ånga av svett och värme.⁹⁰ Ytterligare ett undantag utgörs av en tabell i *Personlig stil* där det tydligt angavs vilken typ av klädsel som lämpade sig vid olika tillfällen. Kavajkostym var passande till exempel på arbetet, biobesök och middagsbjudningar medan mörk kavajkostym borde bäras vid långt fler tillställningar såsom visiter, teaterbesök, restaurangbesök, dop och begravningar.⁹¹ För den som var osäker på vilka färger och mönster som lämpade sig gav *Personlig Stil* följande råd: köp gärna skor, slipsar, strumpor och andra accessoarer så att de passar till flera plagg. En illustration som visade ett exempel på hur färger kunde kombineras fungerade vägledande för den osäkre. På bilden kombinerades ett par bruna skor med en slips i samma nyans och en melerad tröja i flera bruna toner.⁹² Ungdomarna borde också ta hänsyn till sin egen kroppstyp och välja mönster och färger därefter. Korta eller fylliga personer uppmanades exempelvis att undvika stormönstrade tyger och detaljrika modeller och i stället välja enfärgat eller småmönstrat tyg och dessutom enkla modeller.⁹³

I bildbandet "Sund – Säker – Stil" som visades vid Stilskolans utbildningstillfällen uppmanades deltagarna att finna "den personliga stilen" eftersom det var "alltför vanligt att speciellt ungdomar gärna lägger sig

90. Centergård & Jodal (1963) s. 32.

91. Centergård & Jodal (1963) s. 100.

92. Centergård & Jodal (1963) s. 32.

93. Centergård & Jodal (1963) s. 98–99.

till med frisyr, make up, kläder, sätt att vara med någon idol eller 'pop-pis' kamrat som förebild, utan att tänka på att den stilen kanske inte alls passar". Att hela tiden ha en kritisk blick på modet och göra praktiska val och inte hänfalla åt överdrifter, är en moralisk diskussion som omgärdat mode under en mycket lång tid.⁹⁴ Trots att ungdomarna förväntades att lära känna sig själva och uttrycka sin personlighet upprättades snäva ramar inom vilka detta kunde göras. När det gällde klädseln skulle helst föräldrarna konsulteras, en uppfattning som även återfanns i andra rådgivande texter riktade till ungdomar under 1950- och 1960-talen.⁹⁵

Stilskolans självpåtagna uppgift var därmed att hjälpa ungdomarna navigera i de egna personliga åsikterna och den individuella stilen i relation till andra ungdomars och vuxenvärldens förväntningar. Beträffande kläder var det ett sobert, nedtonat stilideal som framhölls, där klädseln skulle anpassas efter vad situationen krävde:

Att vara välklädd innebär alltså inte att vara en klädsnobb, utan att man har hela och rena kläder samt att man är rätt klädd vid varje tillfälle. Hos den välklädde märker man människan, hos den illa klädde, kläderna [...]⁹⁶

Men kläderna skulle inte bara vara funktionella och skapa trivsel för den enskilde och omgivningen: "De ska också ge Dig grunden till självförtroende genom känslan att vara välklädd."⁹⁷ Återigen kan vi se hur Stilskolan arbetade för att motverka modets snabba svängningar och därmed ungdomarnas vilja att klä sig alltför individuellt. Wilson menar att mode är ett sätt att klä sig själv i drömmar och därmed att iscensätta olika identiteter. Mode kan ses som en estetisk lek som låter människor

94. Se till exempel Eva I. Andersson, "Foreign Seductions: Sumptuary laws, consumption and national identity in early modern Sweden", i Tove Engelhardt Mathiassen, Marie-Louise Nosch, Maj Ringgaard, Kirsten Toftgaard & Mikkel Venborg Pedersen (red.), *Fashionable encounters: Perspectives and trends in textile and dress in the Early modern Nordic world* (Oxford 2014); Henric Bagerius, *Korsettkriget: Modeslaveri och kvinnokamp vid förra sekelskiftet* (Stockholm 2019); Leif Runefelt, *Att hasta mot undergången: Anspråk, flyktighet, förställning i debatten om konsumtion i Sverige 1730–1830* (Lund 2015).

95. Se till exempel Lis Asklund & Torsten Wickbom, *Brytningstid: En bok om ungdom och samlevnad* (Stockholm 1959) s. 23. "Så skall du vara klädd i höst", Sonika, 'Så skall Du vara klädd i höst', *Ton-års-ton*, nr 1 (1954) s. 14.

96. Manuskript framtaget 10–15 maj 1965 vid Ölandskonferensen: Personlig stil, Stilskolan: Kursplaner m.m., PIV h:2, Svenska Scoutförbundets arkiv, RA.

97. Manuskript framtaget 10–15 maj 1965 vid Ölandskonferensen: Personlig stil, Stilskolan: Kursplaner m.m., PIV h:2, Svenska Scoutförbundets arkiv, RA.

laborera med fantasin och manifesterar sina identiteter.⁹⁸ Stilskolans förhållande till mode var ambivalent; å ena sidan framhävde den behovet av att våga vara en individ, å andra sidan ville den begränsa fantasin och uttrycket av individualitet. Kläderna blev till ett verktyg för att styra och begränsa – i stället för att utmana. Jacobssons iakttagelse om att 1950-talet var starkt begränsande vad gällde ungdomarnas frihet att klä sig bör nyanseras.⁹⁹ Initiativet till Stilskolan och den starka betoning som fanns på att inte låta sig förföras av modet och andra lockande stilar tyder i stället på att ungdomarna med sin klädsel i själva verket utmanade moraliska koder och normer för väkläddhet. Det aktiva arbetet med att styra ungdomarnas konsumtion måste ses som ett sätt att upprätthålla de normer och värderingar som utmanades. Eftersom utbudet av billigare kläder utökats med konfektionens starkare position samtidigt som en mer framträdande ungdomskultur etablerats är det ingen slump att kontrollen av ungdomarnas kläder var en fråga som ägnades allt mer utrymme vid tiden.

Slutsatser

Stilskolans material uttryckte en övertygelse om att klädseln och det personliga uttrycket var av stor vikt i det sociala samspelet samt för hur ungdomar skulle komma att lyckas i livet. Däremot fanns det ingen tilltro till att ungdomarna själva kunde navigera i det nya utbudet av varor som konsumtionssamhället erbjöd och de många nya valmöjligheter som konfektionsindustrin presenterade. Ungdomarnas individualitet och personliga uttryck framhölls i positiva ordalag, men det fanns samtidigt fasta ramar inom vilka personligheten kunde levas ut. Detta kan tolkas som ett sätt för Stilskolans aktörer att hantera den starkare ungdomskulturen och tillåta eleverna att anamma denna i viss mån, utan att fullständigt bejaka den.

De strategier som användes inom Stilskolan var att utlova framgångar på arbetsmarknaden, förmågan att hantera vuxenlivet och att kunna fungera som en ansvarsfull medborgare och dessutom öka möjligheterna till en heterosexuell relation. Målen kunde uppnås om eleverna kontrollerade sin egen personliga stil under påverkan från omgivningen. Det gällde att bejaka självständighet men samtidigt fungera som en del i ett

98. Wilson (2003).

99. Jacobson (1994) s. 166, 181.

kollektiv. Balansgången handlade om att inte bli till en marionett i det sociala samspelet, och i förlängningen i den mer utbredda ungdomskulturen, men eleverna skulle inte heller falla för att vara allt för personliga eller utsvävande.

Arbetet med att förändra sig själv framställdes som vägen till att nå de utlovade framgångar som en anpassning till normer och värderingar skulle leda till. Samtidigt som utbildningen gav konkreta råd om hur eleverna skulle kunna bli respektabla och propra medborgare, var det omöjligt att leva upp till och fullt ut möta de förväntningar som ställdes. Stilskolan försökte till exempel övertyga kursdeltagarna om vikten av att göra rätt val när det gällde att sätta samman en garderob. Ungdomarna blev aldrig färdiga i detta projekt och de skulle aldrig slappna av inför den egna eller andras blickar. Det var lätt men samtidigt omöjligt att leva upp till idealet. Här finns en parallell till scoutlagen, som enligt historikern Bodil Formark utmärktes av att de krav den ställde på medlemmarna å ena sidan var formulerade som positiva bud ("En scout/flickscout är [...]") men samtidigt var omöjliga att uppnå fullt ut eftersom de gällde ett självdaningsprojekt utan slut.¹⁰⁰

I Stilskolan handlade arbetet också om att lära ut självkontroll genom att få eleverna att förstå att de var ständigt övervakade och därmed bedömda av omgivningen. En annan drivkraft var att göra eleverna medvetna om ekonomi och hur de behövde förhålla sig till den allt mer dominerande konsumtionskulturen. Visserligen bjöds ungdomarna in till dialog om stil och uppförande, men deras möjlighet till påverkan skedde enbart på ytan eftersom det redan fanns en manual för godtagbara och icke-godtagbara sätt att klä och uppföra sig.

"Fashion is change" menar Elizabeth Wilson i en ofta citerad fras.¹⁰¹ Just denna utveckling ville Stilskolan stävja och i stället presentera en klädsel som var praktisk, funktionell och som kunde ge andra trivsel. Trots att Scoutrörelsen och Herrmoderådet oroade sig för att ungdomarnas förändrade beteenden och klädsel hotade traditionella värderingar om ansvarstagande, rationalitet och anpassning fanns en positiv framåtblick: det gick att rädda ungdomar genom att utbilda dem i stil. Förändring var en möjlighet när eleverna själva förstått vikten av den. Modehistoriskt är samarbetet mellan Stilskolan och Herrmoderådet

100. Formark (2010) s. 200–204.

101. Wilson (2003) s. 3.

därför intressant, eftersom det belyser hur kläder ansågs ha förmågan att förändra ungdomarnas inre egenskaper. Mode sågs som potentiellt förledande men också som ett möjligt redskap för att styra ungdomarnas beteenden i önskvärd riktning. Inom den modehistoriska forskningen har moraliska debatter kring modets påverkan undersökts under 1700- och 1800-talen.¹⁰² I denna studie visar vi hur mode användes som en moralisk kompass även under 1900-talet och hur kläderna blev ett verktyg för att förändra ungdomarnas syn på sig själva. Att ungdomars konsumtionsmönster och köpkraft förändrades efter andra världskriget är vedertaget, vårt bidrag består i att visa hur mode knöts till strategier för att styra ungdomar.

I ett barn- och ungdomshistoriskt perspektiv belyser Stilskolans verksamhet flera förhållanden som utmärker förändringar i synen på ungdomskultur och uppfostran under efterkrigstiden. Genom att belysa hur stil – i bemärkelsen mode, hygien, uppförande och förmågan att förstå och anpassa sig efter sociala koder – användes som redskap för att styra ungdomar, och skapa önskvärda medborgare, har vi visat hur organisationerna arbetade för att forma ungdomars beteenden med andra medel än traditionell fostran. Stilskolans arbete kan ses som ett sätt att försöka nå fram till ungdomar genom att identifiera deras intresseområden, såsom mode, för att sedan låta dem förstå hur de skulle förhålla sig till fenomenet och i förlängningen vidga frågorna till vilket ansvar individen hade i sociala sammanhang och i samhället i stort. Dessa försök till styrning bör ses i ett bredare samhällsperspektiv, där ungas ökade autonomi och möjlighet att utveckla en ungdomskulturell identitet som skilde sig från vuxenvärldens ideal orsakade oro bland vuxna – men också ställde krav på nya strategier i arbetet med att nå ungdomar och kunna påverka dem. I arbetet med Stilskolan, men också i Svenska herrmoderådets bredare verksamhet, identifierades ungdomen på samma gång som samhällsproblem och löfte. Att skapa en medvetenhet om betydelsen av stil kan ses både som en fortsättning på den gamla idén om karaktärsdanning av ungdomen i syfte att lösa ungdomsproblem och som ett försök att stärka skötsamhetsidealerna i en tid när dessa uppfattades som hotade av ungdomskulturen. Ändå fanns det vissa skillnader i hur denna styrning gick till. I stället för att betona den moraliska hållningen blev det en

102. Se till exempel Bagerius (2019); Runefelt (2015).

fråga om mycket konkreta beteenden och vanor knutna till kropp och kläder. Karaktären byggdes på beteenden snarare än moral. Dessutom införlivades denna styrning i en konsumtionskultur för ungdomar.

Fashioning citizens: How the Swedish Scout Association and the Men's Fashion Council used personal "style" to govern youth in the 1950s and 1960s

In the late 1950s, Sveriges Scoutförbund (the Swedish Scout Association) launched courses for vocational schools called *Stilskolan* (lit. "Style school"). A few years later, the Scout Association (from 1960 known as Svenska Scoutförbundet, the Swedish Guide and Scout Association) entered into a partnership with the Swedish Men's Fashion Council, which provided material for the courses. The organisations regarded this educational arena as an opportunity to affect the attitudes of Swedish youth about personal behaviour, moral values, and appearance.

In this article, we draw inspiration from studies of governmentality to examine the *Stilskolan* educational programme from a disciplinary perspective. Why did it revolve around style, dress, and personal appearance? What strategies shaped participants' bodies and behaviours? By answering these questions, we gauge how fashion and style were employed in the effort to mould suitable citizens in the post-war era.

The first courses were held in 1957. After a slow start, the programme expanded rapidly in the early 1960s when the Men's Fashion Council became involved, providing educational material. We analyse the educational material used in *Stilskolan* to show how dress, fashion, and personal appearance were framed as techniques to strengthen citizenship among young people. We conclude that the course content reflected a strong belief in the importance of dress and physical appearance for successful social interaction and self-improvement, while also displaying a lack of faith in young people's ability to navigate the wide range of consumer goods available to them. *Stilskolan* presented individuality as desirable, but only when expressed within strict limits. By far the most important message about dress and appearance was the importance of conforming to social norms, whether at work and or in their leisure time. This was done by making young people self-conscious about how they were viewed by friends, colleagues, managers – and potential partners. The hope was that self-awareness – being conscious of the

judgement of others – would teach young people an important lesson about conformity and would impress on everyone, and especially young men, the need to regulate personal appearance, hygiene, and dress. To conclude, we have shown how the organisations involved in Stilskolan used techniques of self-improvement and self-discipline to govern youth and produce self-reliant, productive citizens through style in the broader sense of fashion, hygiene, and personal appearance.

Keywords: scouts, fashion, personal style, governmentality, citizen training